

Прегледни рад

Игор Ђ. ВУКАДИНОВИЋ *
Балканолошки институт САНУ

МАСОВНЕ ДЕМОНСТРАЦИЈЕ И ПАД РЕЖИМА САП ВОЈВОДИНЕ 1988. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је анализиран медијски и политички аспект дешавања у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Војводини 1988. године, која су у јавном дискурсу остала упамћена под називом „Антибирокупатска револуција“. У уводном делу рада дат је општи преглед спора на релацији република–аутономне покрајине, који је био узрок догађаја из 1988. године. Други део рада бави се масовним демонстрацијама против војвођанског режима, уз посебан осврт на улогу медија у ширењу протеста. Анализирано је понашање војвођанског руководства у датим околностима, односно његова реакција на уличне протесте широм покрајине.

Кључне речи: САП Војводина, „Антибирокупатска револуција“, Слободан Милошевић, СФРЈ.

РЕПУБЛИЧКО-ПОКРАЈИНСКИ СПОР ОКО УСТАВНИХ НАДЛЕЖНОСТИ ДО ЛЕТА 1988. ГОДИНЕ

Ако се има у виду да су аутономне покрајине у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији имале елементе државности, устав, врховни суд, засебну полицију, неповредивост граница и надлежности у сфери одбране и међународних односа, може се констатовати да је власт САП Војводине била први од комунистичких режима у Европи који су крајем осамдесетих година пали под налетом уличних демонстрација и народног незадовољства. Узрок демонстрација лежи у уставном и политичком уређењу Србије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ) чије су контуре постављене уставним променама 1968. и 1969. године, а које су дефинитивно уобличене усвајањем новог устава СФРЈ 1974. године. Ново уставно уређење суспендовало је суверенитет Србије у њеним аутономним покрајинама, формирајући три одвојена правосудна, економска и друштвено-политичка система уз минималан број закона са јединственом применом

* истраживач приправник, vukadinovicigor3@gmail.com

на територији целе републике (Кончар–Боаров 2011; Бјелица 2015). Према уставним променама из 1968. године, аутономне покрајине су постале конститутивни елемент југословенске федерације (амандман VIII), која су уједно „штитиле њихова права“ (амандман XVIII). Србија је изгубила право да самостално уређује односе са својим покрајинама, а свака њена иницијатива у вези са положајем покрајина морала је добити сагласност осталих република у Југославији.¹ Конструкцијама да су аутономне покрајине „настале у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији“ и да су се тек након тога, на основу слободно изражене воље њиховог становништва, „удружиле“ у СР Србију (амандман XVIII), државност Србије индиректно је сведена на слободну вољу њених покрајина (*Измене у савезном уставу* 1969: 49–51, 83–87; Ристановић 2012: 220; Петрановић–Зечевић 1987: 407, 408).²

Чак и у областима које су симболизовале државност републике, попут народне одбране, државне безбедности и међународних односа, аутономне покрајине су биле институционално организоване као и републике у Југославији, док координације и јединства са Републиком Србијом углавном није било (Бјелица 2016: 48–53).

Одсуство хијерархије између републике и аутономних покрајина и недефинисан статус „уже Србије“, која се наша у подређеном положају, били су разлози да руководство Србије убрзо по доношењу Устава из 1974. године затражи његову делимичну измену. Радна група Председништва Србије је 1976. године сачинила материјал о проблемима са којима се Србија суочава због уставних решења. Назив рукописа био је „Социјалистичка република Србија и аутономне покрајине у њеном саставу – уставни положај и пракса“, а због светлоплавих корица текст је незванично назван „Плава књига“ (Бјелица 2016: 41). Иако је документ написан опрезно, уз уздржавање од тежих формулација, војвођанско руководство је оштро реаговало и означило тезе из документа као „етатистичко-централистичке“, односно као „израз великосрпског национализма“. На страну војвођанског и косовског руководства стали су представници осталих република, али и део руководства Србије на челу са Милошем Минићем. На неформалном састанку на Брионима 27. јула 1977. Јосип Броз је недвосмислено стао на страну аутономних покрајина, бранећи чак и став да покрајине треба да имају одвојен систем народне одбране од Србије. Након Брозовог арбитража постало је извесно да је иницијатива руководства Србије на челу са Драгославом Марковићем

1 Сепаратистичке тенденције СКЈ 1968. године најбоље се могу видети у раду Комисије за проучавање питања у вези са изменама и допунама статута АП КиМ и покрајинске скупштине. Архив Југославије, фонд 837, Кабинет председника републике, 2–5–6–2/63, Материјали Комисије за проучавање питања у вези са изменама и допунама статута АП КиМ и покрајинске скупштине, 23. ИВ – 25. X 1968.

2 АЈ, 837, КПР, 2–5–6–2/63, Материјали Комисије за проучавање питања у вези са изменама и допунама статута АП КиМ и покрајинске скупштине, 23. ИВ – 25. X 1968.

и Петром Стамболићем одбачена (Стамболић 1995: 65, 66, 70–72). Према Душану Чкребићу, српски руководиоци су се због покретања овог питања „једва спасили партијских санкција” (Чкребић 2009: 362).

Након смрти Јосипа Броза 1980. године и насилних албанских демонстрација на Косову 1981. године, које су власти, у страху од ескалације сукоба, означиле као “контрареволуцију”, дошло је до преиспитивања југословенске државне политике према аутономији Косова (Стамболић 1988: 20–44; Мишовић 1987: 340). Ипак, руководство Војводине је спречило да се у „Платформи за Косово” Централног комитета СКЈ, која је требало да представља одговор партије на новонастале проблеме на Косову, оспоре постојећа уставна решења у вези са положајем покрајина (Ристановић 2018, стр. 379). Иницијатива за измену Устава која би потврдила државност Србије и њен суверенитет у покрајинама покренута је за време политичког зенита Ивана Стамболића, који је од 1984. до 1987. године заузимао функције председника Председништва Централног комитета Савеза комуниста Србије (1984–1986) и председника Председништва СР Србије (1986–1987). Скупштина Србије је у новембру 1984. разматрала „Анализу о остваривању јединства и заједништва у Републици”, а следеће, 1985. године Председништво ЦК СКЈ усвојило је „Ставовe о акутелним питањима остваривања односа на којима се заснива јединство и заједништво СР Србије”. Потом је 1986. године Скупштина Србије усвојила закључке о остваривању јединства и заједништва у Републици, али консензуса око спорних питања – народне одбране, унутрашњих послова, међународних односа, правосуђа, права и дужности Председништва СР Србије, није било. Иван Стамболић је по питању промене Устава наилазио на исту баријеру из аутономних покрајина као и његови претходници, Драгослав Марковић и Петар Стамболић (Стамболић 1995: 75–83). Рецентрализацији Србије противила су се и руководства осталих република, која су у томе видела опасност за рецентрализацију Југославије.

Криза на Косову се током осамдесетих година продубљивала, тако да је савезно руководство 1987. године пристало да изађе у сусрет одређеним захтевима Србије. Скупштина СФРЈ је на заседању 11. фебруара 1987. прихватила иницијативу СР Србије да се приступи промени савезног Устава у делу који се односи на уставни положај Србије. После вишемесечног рада Председништво СР Србије 28. јула 1987. усвојило је Предлог да се приступи променама Устава СР Србије. Покрајинска руководства су у начелу прихватала измене Устава, али само у оним тачкама које их се не тичу, док нису намеравала да пристану ни на један амандман који би афирмисао јединство СР Србије (*Полишика*, 14. 9. 1987: 6). Подносећи експозе предлога промене Устава Србије на седници свих већа Скупштине СР Србије 14. септембра 1987. године, Иван Стамболић је поручио да су неке одредбе Устава

из 1974. године „двосмислене, непотпуне и непрецизне” и да је то изазвало низ проблема у функционисању Србије. Стамболић је рекао да је „дезинтеграција Републике довела до тога да су Србији почеле да се оспоравају било какве ингеренције и у области класичних државних функција” (Стамболић 1988: 258–260).

О разликама које су постојале између покрајинских и републичког руководства у погледу на уставно питање, сведочи говор секретара ПК СК Војводине Милована Шогорова на обележавању годишњице рођења Жарка Зрењанина 11. септембра 1987. године. Он је на скупу изјавио да „АП Војводина није преко СР Србије ушла у састав Југославије и зато се њена аутономија не може изводити из њеног садашњег положаја у СР Србији” (*Полиџика*, 12. 9. 1987: 5). Док је председник Председништва ПК СК Косова Азем Власи показивао спремност за сарадњу по питању промене Устава, председник Председништва ПК СК Војводине Ђорђе Стојшић негодовао је због покретања овог питања. Као и његови претходници који су усвојили „Плаву књигу”, Иван Стамболић је из аутономних покрајина означаван као „српски националиста”, а иницијатива Председништва СР Србије за променом Устава дефинитивно је одбачена на седници три већа Скупштине Војводине 5. новембра 1987. године (Чкречић 2009: 363; *Полиџика*, 6. 11. 1987: 7). Овај неуспех убрзао је политички пад Ивана Стамболића, који је 14. децембра 1987. године смењен са функције председника председништва СР Србије. Стамболићевој смени претходио је притисак медија под Милошевићевом контролом и политичка кампања са овим захтевом у Савезу комуниста Србије (Николић 2016: 172). Приликом гласања о Стамболићевој смени, представници аутономних покрајина били су уздржани (Стамболић 1995: 89–139; Павловић 1988: 171–176; Стојшић 2014: 96–110).

У јануару 1988. године изгледало је као да је Србија одустала од намере да променом Устава обнови јединствене функције републике, с обзиром на то да је Председништво Србије променило свој првобитан предлог. Након тога, Скупштине Србије, Војводине и Косова први пут су усвојиле идентичне предлоге промене Устава, очишћене од одредби које су покрајине у претходном периоду одбацивале. Међутим, како је текла јавна расправа о промени Устава на површину су испливале старе разлике и до јуна 1988. године било је извесно да ће скупштине аутономних покрајина поново оборити предлог Србије.

Уставна комисија Србије је 11. јуна 1988. године, након три и по месеца рада и седамдесет састанака, на којима је учествовало преко двеста стручњака за уставна питања, утврдила Нацрт амандмана на Устав Србије. Нацрт амандмана предвидео је јединствене функције СР Србије на целој њеној територији у области народне одбране, територијалне одбране, државне безбедности, међународне сарадње, друштвеног и просторног планирања.

Проширене су надлежности Републике у области јавне безбедности, и прецизирана су овлашћења Врховног суда Србије (*Политика*, 11. 6. 1987: 6).

Уставне комисије аутономних покрајина нису прихватиле ова решења, већ су предложила нови текст, који је био неприхватљив за Уставну комисију Србије. Тако се Србија крајем јуна 1988. године поново нашла у уставном ћорсокаку. Створена је „лат позиција“, која је одговарала руководством аутономних покрајина, пошто се задржавало пређашње стање, које Србија није могла да промени без одобрења покрајина. За разлику од претходних сличних ситуација, у којима се руководство Србије мирило са својом институционалном лимитираношћу, овога пута епизод спора биле су масовне демонстрације у САП Војводини, које су делегитимизовале војвођанско руководство и после непуна три месеца срушиле комплетан владајући политички апарат у покрајини.

ПРОМЕНА ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ КЛИМЕ – МИТИНГ СРБА СА КОСОВА У НОВОМ САДУ

Политички одговор на последње одбијање војвођанског руководства да прихвати предлог измене Устава приредила је организација Српски покрет отпора, која је окупила Србе са Косова, незадовољне положајем српског народа у покрајини. (Брудар 2003: 23–28). Косовскометохијски Срби су 9. јула 1988. године одржали протестни скуп у Новом Саду, који је покренуо талас протеста широм Војводине.

Иницијатива за долазак Срба са Косова и Метохије у Нови Сад покренута је 24. јуна 1988. године на састанку подружнице ССРН 16. месне заједнице Косово Поље. Сматра се да је идејни творац ове иницијативе био Мирослав Шолевић, један од чланова Српског покрета отпора. Шолевић је 1. јула 1988. године обавестио секретара Покрајинског комитета Социјалистичког савеза радног народа Војводине о доласку, након чега се ПК ССРН Војводине „оградио од могућих последица у случају масовног доласка Срба са Косова у Нови Сад“.³ На најаву Мирослава Шолевића реаговао је и председник Председништва ПК ССРН Косова Даут Јашаница, који је изјавио је да „нема потребе да се оствари наговештени долазак делегације Срба у Нови Сад“.⁴

Касније је један од представника косовскометохијских Срба Душан Ристић изјавио да су у Српском покрету отпора били свесни да војвођанско руководство и Бошко Крунић заузимају потпуно другачију позицију

3 Архив Војводине Нови Сад (У даљем тексту: АВ), фонд 334 – Покрајински комитет Савеза комуниста Војводине (334, ПК СКВ), кутија 1985 (к. 1985), Актуелна политичка дешавања у САП Војводини, архивска јединица 29 (а.ј. 29).

4 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985, а.ј. 29.

по питању ситуације на Косову, али су хтели да српска јавност сазна за контакт између Срба са Косова и руководства Војводине.⁵ У јавном мњењу је већ дуго сазревала свест о томе да војвођански режим тврдоглавим одбијањем промене Устава, отежава настојање Србије да кроз обнову јединствених функција републике оствари већи утицај на Косову и поправи положај тамошњих Срба.

Неколико стотина Срба са Косова и Метохије је 9. јула 1988. дошло у Нови Сад како би изразили незадовољство „политиком дела војвођанског руководства“, а на протесту им се придружио и значајан број грађана Новог Сада. Политика је сутрадан преко прве стране објавила вест о демонстрацијама, уз наслов „Грађани траже јединствену Србију“ (*Полиџика*, 10. 7. 1988: 1). У извештају са митинга, објављено је да су „Косовци носили транспаренте 'Јединствена Србија' и 'Ви сте наша браћа', што су бројни Новосађани испратили аплаузима и – сузама“. Демонстранти су носили и велики транспарент „Банат и Бачка неће, а Пећинци републику хоће“, што је била алузија на аутономаштво и сепаратизам првог човека војвођанских комуниста Бошка Крунића⁶. Пренета је изјава Новосађанина Јована Сукњајевића, који је рекао: „Док Српски народ на Косову гине, ми овде мирно спавамо“, а један од наслова чланака поводом овог догађаја је гласио: „Неки људи из руководства Војводине настоје да разједине Србију и српски народ“ (*Полиџика*, 10. 7. 1988: 7).

Митинг Срба са Косова и Метохије против покрајинског руководства у Новом Саду значио је прекретницу на политичкој, друштвеној и медијској сцени Србије. У наредна четири месеца у готово свим градовима у Војводини, као и у многим местима у Централној Србији и Црној Гори, одржавани су митинзи и масовна окупљања против постојећег уређења земље, што је незабележно у дотадашњој историји социјалистичке Југославије. Повод свих окупљања било је изражавање солидарности са косовскометохијским Србима и изражавање незадовољства због односа војвођанског и косовског руководства према уставним променама. Поред тога, на ширење демонстрација утицало је и социјално незадовољство и нарастајући проблеми у државним предузећима. Руководство Србије на челу са Слободаном Милошевићем давало је медијску и логистичку подршку протестима, а једна од последица њиховог одржавања било је учвршћивање култа личности Слободана Милошевића.

Крупне промене десиле су се у и начину медијског извештавања у Србији. Иако је у претходном периоду у извештавању београдске „Политике“ била присутна цензура у вези са актуелним политичким питањима, лист се придржавао новинарских начела – објављивани су ставови „супротне“ стране

5 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985, а.ј. 92.

6 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985, а.ј. 35.

(Стамболићеве струје на Осмој седници и покрајинских руководстава у расправама око Устава), новинарска извештавања су углавном била непристрасна, а аутори вести уздржавали су се од субјективних оцена и изношења личних ставова. Ова начела напуштена су током Антибирокарске револуције. Личне квалификације, похвале и осуде постале су неизоставни сегмент у извештавању Политике о актуелним догађајима. У јулу 1988. године лист је увео нову рубрику под називом „Одјеци и реаговања“, у којој су објављивана писма и текстови читалаца „Политике“. Због пристрасности и пропагирања Милошевићевих политичких интереса, рубрика је остала упамћена као једна од контроверзних појава у историји „Политике“ (Мимица–Вучетић 2001).

„Политика“ је дан после митинга објавила рекацију Бошка Крунића, водећег политичара из Војводине и члана Преседништва ЦК СКЈ, под насловом „Крунићева оцена догађаја“. Крунић је у протестима видео „покушај да се војвођанско руководство окриви за сва зла на Косову и све проблеме у Србији и Југославији“ и запитало се „зашто се сада креће са протестима, ако је усаглашено 26 од 33 тачке предлога, а код осталих постоји отворен пут за постизање сагласности“ (Политика, 11. 7. 1988: 1) На тај начин, Крунић је настојао да релативизије значај постојећих разлика у вишегодишњем спору на релацији република–покрајине око успостављања јединствених функција Србије.

Војвођанско руководство је у првој фази демонстрација успевало да задржи чврсту контролу над партијским апаратом у Покрајини. Покрајински комитет Савеза комуниста Војводине је дан после митинга усвојио „Информацију о демонстрацијама грађана српске и црногорске националности са Косова у Новом Саду“. У Информација је наведено да је „циљ протеста била промена односа политичке јавности према уставним променама на линији централистичко-унитаристичког решавања односа унутар Србије“.⁷ Закључено је да је „акција подстакнута од људи на руководећим положајима у СР Србији“, док су наступи појединих говорника на митингу означени као „напад на Војводину и њено руководство“.⁸

Све општинске организације Савеза комуниста на територији Војводине имале су својеврстан „тест лојалности“ према војвођанском руководству у виду „давања подршке“ Информацији о митингу коју је усвојио Покрајински комитет СКВ. Већина општинских комитета подржала је Информацију Покрајинског комитета, иако је степен подршке овом документу био различит. Општински комитет Савеза комуниста (у даљем тексту: ОК СК) у Беочину је уздржано поручио да „прихвата Информацију ПКСКВ“, док су ОК СК Ковачице, Пландишта и Житишта експлицитно осудили демонстрације и долазак косовских Срба у Нови Сад. Најнеодређенији били су

7 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985. Актуелна политичка ситуација у САП Војводини.

8 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985. Актуелна политичка ситуација у САП Војводини.

у ОК СК Бачке Паланке, одакле су поручили да су „упознати са Информацијом ПК СКВ“. ОК СК Старе Пазове поручио је да је „у оцени о скупу јасно требало раздвојити деловање националиста од настојања честитих и поштених грађана са Косова који услед низа датих обећања и даље живе под психозом страха и личне несигурности“.⁹

У новинама се дан после митинга појавила вест да је митинг прекидан јер је у том делу града искључена струја, и то по налогу Извршног већа Војводине и новосадског СУП-а, што је изазвало нове јавне осуде покрајинске власти (*Политика*, 11. 7. 1988: 6). Убрзо се огласио ГК ССРН Београда који је отворено стао на страну демонстраната. „С којим правом се одбија разговор са народом“, упитао је председник Председништва ГК ССРН Београда Драган Томић. „Бирократија се боји оних који верују народу и којима народ верује“, рекао је Зоран Тодоровић. Он се осврнуо и на полицијско заустављање возила са демонстрантима на путу Београд – Нови Сад: „Није народ легитимисала полиција, већ руководство. Време је да народ легитимисаје руководство“, поручио је Тодоровић (*Политика*, 12. 7. 1988: 1).

Оштри напад на војвођанско руководство почео је након што је објављена расправа са затворене седнице ПК СК Војводине, у којој је критикован Слободан Милошевић. „Политика“ је ову вест објавила под насловом: „Безочни напади на српски народ, Србију и српско руководство“. У наредним данима Политика је посвећивала велику пажњу овој теми у посебној рубрици под називом „Реаговања после накнадног објављивања расправе на затвореном делу седнице ПК СКВ“. Наслови чланака у вези са овим питањем били су следећи: „Војвођански аутономаши носе барјак косовским сепаратистима“, „Утврдити одговорност Стојшића, Крунића и Матића“, „Крунићеве и друге подвале“, „Крунић, Матић и Стојшић спремни су да сруше и Југославију да би сачували функције“, „Одговараће пред историјом и пред потомством“¹⁰.

Паралелно са захтевима за сменом покрајинског руководства, „Политиком“ су доминирале вести о митинзима солидарности са косовскометихијским Србима и Црногорцима, на којима је изражавана и „пуна подршка руководству Србије и Слободану Милошевићу“. Настојање руководства Србије да промени Устав и обнови јединствене функције републике, политичка амбиција Слободана Милошевића и потреба српског народа да исказе незадовољством својим положајем у СФРЈ довели су до специфичног феномена у виду Антибирократске револуције.

9 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, Реакције оштинских комитета Савеза комуниста Војводине на протест косовских Срба у Новом Саду 9. јула 1988. и Информација о овом догађају коју је усвојио ПК СКВ а.ј. 54–98.

10 Ове чланке, као и друге чланке са сличном садржином могуће је пронаћи у бројевима Политике, од 17. јула до 21. јула 1987.

ШИРЕЊЕ ДЕМОНСТРАЦИЈА И ПОВЛАЧЕЊЕ ВОЈВОЂАНСКОГ РУКОВОДСТВА

Руководећи органи САП Војводине надали су се да ће митинг Срба у Новом Саду 9. јула остати изолован случај и да се сличне манифестације неће понављати. С обзиром на то да је новосадско руководство имало чврсту контролу над партијском организацијом у Војводини, било је неопходно извршити велики јавни и медијски притисак како би се приморало на оставку. Све већу улогу у томе почеле су да имају радничке организације војвођанских предузећа. Радничка класа у Војводини махом се окренула против покрајинске бирократије и почела да организује протесте против покрајинског руководства.

Радници и основне организације Савеза комуниста у новосадској фабрици „Југоалат“ и куљанској фабрици „Техника“ су још у јулу 1988. године подржали протест и захтеве косовскометохијских Срба, а број радних организација које су заузеле исте позиције из недеље у недељу био је све већи.¹¹ Први већи митинг у Војводини након протеста у Новом Саду 9. јула, одржан је у Панчеву 23. јула. „Политика“ је догађај насловила са „Глас Војвођана“, пошто је овога пута на митинг дошло свега двадесетак Срба са Косова, док су остали учесници, којих је према извештају било преко 10.000, углавном били грађани Панчева и околних места. Основне поруке митинга биле су захтеви за јединственом Србијом, уставним променама и оставкама водећих војвођанских комуниста (*Полишика*, 24. 7. 1988: 1).

У августу 1988. године дошло је до ширења демонстрација на велики број насеља и градова у Војводини, а први пут су у организацију протеста почеле да се укључују и локалне организације Социјалистичког савеза радног народа Војводине. Први такав митинг одржан је у Новој Пазови 12. августа, одакле је поручено да је у току „интензивна албанизација Косова и Метохије која се користи непостојањем ингеренција Србије у односу на покрајине“.¹²

У наредних месец и по дана митинзи су одржани у Апатину, Сомбору, Станишићу, Српском Милетићу, Каравукову, Раткову, Шиду, Сремској Митровици, Руми, Путинцима, Инђији, Чуругу, Зрењанину, Кикинди, Банатском Карловцу, Вршцу, Белој Цркви, Ловћенцу, Кули и Црквеники. Протести нису одржани у општинама у којима су етничку већину чинили Мађари и Словаци, као и у још неколико општина – Пећинци, Србобран, Нови Кнежевац, Житиште, Нова Црња, Пландиште и Сечањ.¹³ Наслови извештаја са ових протеста били су следећи: „Народ се изјаснио“, „Устав не доноси руководство, већ народ“, „За Устав по вољи народа“, „И Војвођани траже јединствену Србију“ ... Митинг солидарности са косовскометохијским

11 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 186.

12 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985, а.ј. 62.

13 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1985, а.ј. 106.

Србима у Титовом Врбасу 27. августа, на коме је, према извештају „Политике“ учествовало око 20.000 људи, насловљен је са: „За јединствену Србију из срца Бачке“. Из Српског Милетића, код Оџака, поручено је: „Да би Југославија била јака, Србија мора бити равноправна“ (*Полиџика*, 28. 8. 1988: 1).

Језгра за организовање протеста биле су радне организације покрајинских предузећа, а највећи број демонстраната припадао је радничкој класи. Распоред локација одржавања демонстрација показује да су велику улогу у демонстрацијама имала колониистичка насеља у Бачкој. Социо-економско истраживање које је 1989. године урадио Центар ПК СКВ за друштвена истраживања показало је да су међу демонстрантима натпросечно били заступљени људи који су пореклом били из Црне Горе, као и они који су имали порекло из Босне и Херцеговине. Ипак, већину учесника демонстрација чинили су „аутохтони“ становници Бачке, Баната и Срема. Демонстранти су као главни мотив за окупљање наводили тежак положај косовскометохијских Срба и њихово исељавање са Косова и Метохије (*Полиџика*, 28. 8. 1988: 1).

Поред ССРН Војводине, чији општински комитети су почели да учествују у организацији скупова, послушност војвођанском руководству су током августа 1988. године почеле да отказују и организације СУБНОР-а у Војводини.¹⁴ Председништво СР Србије и Председништво ЦК СК Србије су после заједничке седнице 6. септембра саопштили да „митинзи изражавају захтев за социјализмом у Југославији“, као и да је „циљ косовских скупова да се реши косовска драма“ (*Полиџика*, 7. 9. 1988: 6–7).

Ослабљена недостатком легитимитета, без значајније подршке из других република и уз отворено непријатељство српског руководства, војвођанска власт почела је да се повлачи пред налетима Антибирокуратске револуције. Најпре је Петар Матић, услед притиска јавности, 15. септембра 1988. године поднео оставку на место председника Савезног одбора СУБНОР-а Југославије (*Полиџика*, 15. 9. 1988: 1). У току септембра 1988. године у основним организацијама Савеза комуниста Војводине одржаване су расправе на тему уставних амандмана. Упркос ставу покрајинског руководства, значајан број основних организација СКВ подржао је предлог за успостављањем јединствених надлежности СР Србије у сфери народне одбране, јавне безбедности, међународних односа, друштвеног и просторног планирања, у складу и обиму са захтевима руководства Србије.¹⁵

ПК СК Војводине је 28. септембра 1988. године одржао седницу, на којој је осетно ублажена реторика у односу на претходне расправе о промени Устава и народним митинзима. Поједини говорници су изразили „разумевање за протесте незадовољних грађана“, а у митинзима су видели „облик политичке демократије“. Милован Шогоров, који се раније истицао у заговарању

14 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 205.

15 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 232.

чврстог курса према захтевима српског руководства, крајем септембра је изјавио да „разлике између Предлога нацрта амандмана и предлога из покрајине нису тако велике“ (*Полијтика*, 29. 9. 1988: 5).

Председништво ЦК СКЈ је на седници 30. септембра подржало предлог СР Србије за променом Устава, уз констатацију да је предлог у сагласности са опредељењима Тринаестог конгреса СКЈ, а председник Председништва ЦК СКЈ Стише Шувар изјавио је да су предлози СР Србије у основи прихватљиви. На тај начин, руководство Србије је за своју намеру добило је подршку партијског врха Југославије и осталих република (*Полијтика*, 1. 10. 1988: 1). Дан касније, Бошко Крунић поднео је оставку на место члана Председништва ЦК СКЈ (*Полијтика*, 2. 10. 1988: 1).

ВЕЛИКИ ПРОТЕСТ У НОВОМ САДУ И ПАД „АУТОНОМАША“ СА ВЛАСТИ

Нови талас протеста у Војводини током септембра 1988. године, оставке Крунића и Матића, као и подршка руководству Србије од стране Централног комитета Савеза комуниста Југославије наговестили су пораз војвођанског руководства у вишегодишњем уставном спору са републичком влашћу, као и то да се пораз неће огледати само у прихватању амандмана у форми коју је предложила Србија, него и у смени свих кадрова који су током претходне деценије држали власт у покрајини.

Први виши функционери САП Војводине који су прешли на страну демонстраната били су председник Скупштине општине Бачка Паланка Радован Панков и секретар Општинског комитета СКВ Бачка Паланка Михаљ Кертес. Они су учествовали на протестном скупу у Бачкој Паланци 2. октобра, и упутили оштре критике на рачун водећих људи у покрајини. Председништво Покрајинског комитета СКВ одмах је покренуло поступак против Панкова и Кертеса због учешћа и говора на митингу.¹⁶

Одговор демонстраната на покретање поступка против Панкова и Кертеса био је велики митинг у Новом Саду 5. октобра 1988. године. Митинг је започет организованим доласком неколико хиљада људи из Бачке Паланке, предвођених управо Кертесом и Панковом. Потом су се бачкопаланачким радницима придружили новосадски радници, као и радници из других војвођанских градова, тако да је, према „Политикином“ извештају, демонстрацијама присуствовало око 80.000 људи. Са митинга је испостављен захтев за сменом покрајинског руководства. Када је за говорницу стао председник Председништва ПК СКВ Милован Шогоров, који је покушао да се обрати демонстрантима, окупљени су му окренули леђа (*Полијтика*, 6. 10. 1988: 9).

16 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 29.

Чланови ПК СКВ били су блокирани у згради Извршног већа, коју су опсели демонстранти. Пошто није дошло до интервенције војске против демонстраната, Председништво ПК СК Војводине је одлучило да поднесе колективну оставку. Митинг је прекинут у 2 сата ујутру, након што је објављена вест о оставкама, али је већ око 6 ујутро почело ново окупљање, које је трајало током целог дана. Покрајински комитет СКВ усвојио је оставку Председништва ПК СКВ са 87 гласова „за“ и 10 „против“ од 99 присутних чланова. Потом је, према извештају „Политике“, више од 150.000 људи у Новом Саду саслушало ставове Председништва ЦК СК Србије, које је прочитао секретар Председништва Зоран Соколовић. Вест о митингу у Политици објављена је под насловом: „Војводина је рекла „не“ аутономаштву“, а вест о колективној оставци Председништва ПК СК Војводине пренета је уз коментар: „Крах једне погрешне политике“ (*Политика*, 7. 10. 1988: 10).

Новоизабрано руководство у Председништву ПК СКВ је на ванредној седници 11. октобра 1988. године закључило да је „у периоду од 9. јула до 6 октобра, Председништво ПК СКВ начинило низ грешака и показало неслналажење у једној другачијој и битно промењеној ситуацији, што је између осталог и изазвало незадовољство комуниста, радних људи и грађана у покрајини“.¹⁷ Као један од узрока Антибирокуратске револуције ново председништво ПК СКВ навело је и економски чинилац: „Висок раст инфлације, пад производње, велика неликвидност привреде и банака, висока оптерећеност каматама, слабљење материјалне основе рада и пад реалних личних доходака изазвали су све оштрија реаговања радних људи и грађана посебно радника који живе од свог рада.“¹⁸

У наредним недељама дошло је до смена и оставки партијских руководства у готово свим војвођанским општинама, а „диференцијација кадрова“ извршена је на свим нивоима – од руководства основних организација Савеза комуниста и пословних одбора предузећа, до општинских комитета, универзитетског и градског комитета Новог Сада.¹⁹ Осим тога, све основне организације Савеза комуниста изјашњавале су се да позивају на прихватање предлога промене устава у форми у којој га је предложило руководство Србије.²⁰

Нови политички курс заузели су и Универзитетски комитет СКВ и ректорат Универзитета у Новом Саду који је 10. октобра 1988. године на заједничкој седници већа за наставу, већа за науку и представника студентских организација

17 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, Разне информације у вези са ситуацијом на Косову, митинзима у Војводини, обуставама рада.

18 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, Разне информације у вези са ситуацијом на Косову, митинзима у Војводини, обуставама рада.

19 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 81.

20 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 81.

Универзитета у Новом Саду упутио захтев за „спровођењем закључака СКЈ о заустављању исељавања читавих народа из покрајине Косово“.²¹

Пад војвођанског руководства био је први непосредан резултат Анти-бирократске револуције. Поред тога, Слободан Милошевић учврстио је власт на дужи период, пошто је, поред постојеће контроле над Партијом, стекао велику популарност у народу и ореол “националног вође”. Ауторитет југословенског социјалистичког система почео је нагло да се урушава и да бива потискиван под налетом догађаја у Источној Европи и растућег грађанског незадовољства у Југославији.

ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АНТИБИРОКРАТСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ

Иако се у овом догађају најчешће у први план истицала улога Слободана Милошевића и руководства СР Србије, важно је напоменути да су покрајинске власти, према тада важећем уставу, биле ослобођене било какве хијерархијске потчињености према републичкој власти и да Србија није имала законске и политичке механизме да покрајинској бирократији наметне своју вољу.

Иницијативе руководства Србије за променом Устава до 1988. године пре свега су имале за циљ да потврде јединствене надлежности Републике Србије у сферама које симболизују државност и сувереност републике – народној одбрани, јавној безбедности, међународним односима, и питањима јединствених функција Председништва СР Србије. Ипак, покрајинска руководства нису желела да се уставним променама макар и симболично истакне хијерархијска потчињеност САП Косова и САП Војводине Републици Србији, тако да су све иницијативе до лета 1988. године биле одлучно одбациване.

Руководство Србије је, од доласка Слободана Милошевића на његово чело, на покрајинска одбијања промене устава одговорило на два различита начина. У случају Војводине акценат је био на коришћењу недостатка демократског капацитета и легитимитета војвођанског руководства, док је на руководство Косова вршен партијски притисак посредством Савеза комуниста Југославије, уз ослањање на подршку осталих југословенских република.

Војвођанско руководство, које је претходних година самоуверено одбијало сваку помисао да се покрајина у било ком сегменту хијерархијски потчини републици, најпре се нашло затечено јулским и августовским демонстрацијама. Потом је уследила пасивност због немогућности проналаска адекватног одговора на новонастало стање, што је на крају довело до потпуне парализаности аутономашког руководства. Немоћ војвођанских комунистичких

21 АВ, 334, ПК СКВ, к. 1986, а.ј. 81.

руководилаца током лета и јесени 1988. године, указује на то да су демонстрације оголиле њихову најслабију тачку – демократско упориште. Испоставило се да чврст курс војвођанских комуниста према Србији није имао подршку становника Покрајине, и да је покрајинско руководство у претходне две деценије водило политику за коју није имала потребан легитимитет.

Државна телевизија и најчитаније новине у Србији подржавале су демонстрације, дајући важан допринос паду покрајинског режима. Улога српских медија у Антибирокуратској револуцији и њихово извештавање о козовском проблему крајем осамдесетих година, касније су искоришћени за стварање аутентичног дискурса у западној јавности, према којем је за узрок распада Југославије и грађански рат означено „бујање српског национализма крајем осамдесетих година“, уз игнорисање свих процеса и догађаја из претходних деценија (Ристановић 2014: 155–172)

Антибирокуратска револуција у Војводини представља јединствен историјски феномен, који истовремено садржи елементе „баршунастих револуција“ из 1989. године, у којима су источноевропски режими срушени под налетом народног бунта, као и елементе „Културне револуције“ у Кини, када је најмоћнији човек партије искористио и управљао народним незадовољством како би учврстио свој положај и смањио утицај конкурентских фракција.

ИЗВОРИ

- Архив Војводине Нови Сад
– фонд 334, Покрајински комитет савеза комуниста Војводине.
Архив Југославије
– фонд 837, Кабинет председника Републике.

ШТАМПА

Полиџика, Београд, 1987–1988.

ЛИТЕРАТУРА

- Бјелица 2016: Слободан Бјелица, „Плава књига и њена рецепција 1977. године“. *Токови историје*, 2, 37–64.
Бјелица 2015: Слободан Бјелица. *Сјорови око аутономије Војводине. Књига прва: 1961–1974*. Београд: Службени гласник.
Брудар 2003: Марио Брудар. *Нада, обмана, слом: Полиџички живој Срба на Косову и Мејохији 1987-1999*, Београд: Нова српска политичка мисао.
Димић 2001: Љубодраг Димић. *Историја српске државности: Србија у Југославији*. Београд: Српска академија наука и уметности.
Ђурић 1971: Михаило Ђурић. „Смишљене смутње“. *Анали Правној факултету у Београду*, 3, 230–233.

- Измене у савезном устави 1969: *Измене у савезном устави*. Београд: Просвета.
- Јовић 1996: Борисав Јовић. *Последњи дани СФРЈ*, Београд: Политика.
- Кончар 2011: Ранко Кончар–Боаров Димитрије. *Сиван Дорњски. Одбрана аутономије Војводине*. Нови Сад: Музеј Војводине.
- Марковић 2010: Драгослав Марковић. *Сећања и коментари; Дневничке белешке Драгослава – Драже Марковића*. Београд: Службени гласник.
- Мимица – Вучетић 2001: Аљоша Мимица–Радина Вучетић. *Време када је народ говорио. Одјеци и реаловања у Полицији, 1988-1991*. Београд: Филозофски факултет.
- Мишовић 1987: Милош Мишовић. *Ко је тражио републику: Косово 1945-1985*. Београд: Народна књига.
- Николић 2006: Коста Николић. „Нико не сме да вас бије“: Слободан Милошевић у Косову Пољу 24-25. април 1987. Београд: Институт за савремену историју.
- Николић 2016: Коста Николић. „Смењивање Ивана Стамболића са функције председника председништва СР Србије 1987.“. *Историја 20. века*, год. XXXIV, 1, 159–178.
- Павловић 1988: Драгиша Павловић, *Олако обећана брзина*, Загреб: Глобус.
- Петрановић 1987: Бранко Петрановић–Момчило Зечевић. *Југословенски федерализам. Друштво*. Београд: Просвета.
- Ристановић 2012 Петар Ристановић. „Добрица Ћосић и отварање косовског питања 1968. године“. *Башићина*, св. 33, 197–230.
- Ристановић 2014: Петар Ристановић. „’Тамо је све почело’ – Косово као темељ постјугословенског дискурса“. *Башићина*, св. 37, 155–173.
- Ристановић 2018: Петар Ристановић. „Платформа за Косово – одговор Централног комитета Савеза комуниста Југославије на демонстрације Албанаца и покушај побуне 1981. године“. *Башићина*, св. 45, 369–386.
- Стамболић 1995: Иван Стамболић. *Пути у бесиуће. Одговори Ивана Стамболића на питања Слободана Инића*. Београд: Радио Б92.
- Стамболић 1988: Иван Стамболић. *Расправе о СР Србији 1979–1987*. Загреб: Глобус.
- Стојшић 2014: Ђорђе Стојшић. *Осма седница. Како је Слободан Милошевић победио а Србија историјски изгубила*. Београд: Дан Граф.
- Чкречић 2009: Душан Чкречић. *Поилед искоса. Људи, судбине, коментари*. Београд: Службени гласник.

Igor Đ. VUKADINOVIĆ

MASS DEMONSTRATIONS AND THE FALL
OF VOJVODINA REGIME IN 1988.

SUMMARY

The main cause of demonstrations was Vojvodina leadership's persistent refusal to accept changes to the Constitution that would confirm the sovereignty of Serbia in its autonomous provinces. After Slobodan Milosevic rose to power, the Serbian authorities developed two different policies regarding autonomous provinces. In case of Vojvodina, the main emphasis was on using the lack of democratic capacity and legitimacy of the leadership in Vojvodina, while leadership of Kosovo was the subject of party pressure through the League of Communists of Yugoslavia.

Leadership of Vojvodina, which has been decisively and confidently rejecting any thought in which Vojvodina could be politically subordinated to the republic, was confused by the July and August demonstrations. In absence of finding an adequate response to the new situation, leadership remained passive, which ultimately led to complete paralysis of Vojvodina government.

The confusion and passiveness of the main Vojvodina communists during the summer and autumn of 1988. indicates that demonstrations hit their weakest point – democratic capacity. It turned out that the stern attitude of Vojvodina Communists towards Serbia was not supported by the population of Vojvodina, and that the province government policy was not legitimate..

Second key factor in the Anti-bureaucratic revolution in Vojvodina was the influence of media, which was controlled by the Serbian leader Slobodan Milosevic.

The anti-bureaucratic revolution in Vojvodina represents a historical phenomenon of a unique kind, which at the same time contains the elements of the Revolutions of 1989, in which Eastern European regimes were down due to the lack of their own legitimacy and under the burst of the popular rebellion, as well as elements of the "Cultural Revolution" in China, when the most powerful man of the party used and manipulated national dissatisfaction in order to remove political opponents and reduce the influence of competitive fractions in the party.

Key words: Socialist Autonomous Province of Vojvodina, Anti-bureaucratic revolution, Yugoslavia, Kosovo and Metohija.